

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора політичних наук, доцента

Вонсовича Сергія Геннадійовича

на дисертацію **Гапоненко Віри Анатоліївни**

«Концептуальна модель інституційних передумов демократизації політичної системи України»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки

Актуальність теми дисертаційного дослідження, присвяченої виокремленню інституційних передумов демократизації політичної системи в Україні, поза сумнівом, є цікавою як у ретроспективному, так і у перспективному аспектах. Попри тривалу теоретичну розробку цієї проблематики, реалії засвідчують про те, що процеси демократизації явно не відповідають очікуванням. Тому є підстави вважати демократичну інституціоналізацію незавершеною, а інститути демократії неефективними в Україні. Це зумовлює потребу подальших теоретичних пошуків інституційних передумов демократизації в контексті сучасних викликів, узагальнення та концептуалізації попередніх напрацювань.

Особливу увагу привертає необхідність виокремлення специфіки демократизації так званих «гібридних» режимів. Останні до певної міри стабілізувались завдяки пристосуванню старих авторитарних практик до нових умов і циклічному повторенню подібних явищ інституційного розвитку. Це зумовлює неефективність формальних інститутів демократії та імітаційний характер політичної системи загалом. На спробі вирішення цих суперечностей акцентує увагу В.А.Гапоненко у дисертаційній роботі «Концептуальна модель інституційних передумов демократизації політичної системи України».

Формулювання теми дослідження визначає як мету, так і структуру роботи. Мету дисертації автор окреслює як концептуалізацію передумов демократизації інституційної системи України на сучасному етапі. Це дає можливість розглянути чинники політичної демократизації як сукупність

складних зв'язків та взаємозалежностей. Логічною, з огляду на зазначену мету, є постановка завдань, послідовне вирішення яких в кінцевому результаті дає можливість узагальнити та систематизувати попередні дослідження, розкрити сутність інституційних передумов, їх значення у процесі функціонування політичної системи.

Перший розділ дисертації містить глибокий аналіз теоретико-методологічних засад дослідження інституційних передумов демократизації політичної системи. Авторкою ґрунтовно досліджені існуючі у політичній науці на сьогоднішній момент наукові розробки, присвячені політичним інститутам як чинникам функціонування демократії, репрезентативно визначені зарубіжними та вітчизняними науковими напрямами та школами. На основі аналізу ідей, концепцій та підходів, запропонованих представниками сучасних модифікацій транзитології, неоінституціоналізму та системної теорії дисертантка виявляє теоретичні засади аналізу чинників становлення, утвердження та ефективного функціонування демократичної політичної системи. Також авторка доводить необхідність переосмислення цієї проблеми в контексті ідейної та політичної кризи західних ліберальних демократій, суперечностей демократизації пострадянських держав та України зокрема.

Дисертантка значно розширює і поглиблює понятійно-категоріальний апарат, конкретизуючи зміст таких понять як «політичний інститут» і «інституційні передумови демократизації». Навівши власне визначення останнього концепту, В. А. Гапоненко здійснила, по-перше, спробу узагальнити та подолати звуженість існуючих підходів, та, по-друге, однією дефініцією розкрити багатоманітність трактувань і проявів чинників демократизації. Застосування різних критеріїв типологізації передумов демократизації дало змогу продемонструвати різні аспекти і сторони переходу до демократії у її широкому значенні. Привертає увагу структурування інституційних передумов на правила, організації процедури відповідно до елементів політичного інституту.

Не викликають особливих заперечень обрані дисертанткою методи дослідження, тобто обґрунтованість наукових результатів та висновків дисертаційної роботи забезпечується тим, що автор спирається на комплекс загальнонаукових, міждисциплінарних та політологічних методів, зокрема на діалектичний, системний, порівняльний, синергетичний тощо. Така методологія, на нашу думку, дозволяє виявити значення окремих інститутів та їх взаємодії у функціонуванні демократичної політичної системи.

Беззаперечною заслугою автора дисертаційної роботи є висвітлення різноманітних точок зору щодо умов успішної демократизації. Доречною видається аргументація ролі інституційних чинників у цьому процесі. Цікавим є також висновок дисертантки про недоцільність ототожнення наявності демократичного інституту з інституційною передумовою демократизації та про необхідність визначення функціональної здатності інституту забезпечувати на практиці демократичні принципи виборності, мажоритаризму, представництва, політичної участі тощо.

У другому розділі дисертаційного дослідження розкриваються особливості, стратегії, суперечності та вітчизняні особливості становлення інституційних передумов демократизації у процесі зміни політичного режиму. Автор аргументовано доводить, що дотримання всіма учасниками політичних процесів демократичних правил залежить від співпадіння внутрішніх і зовнішніх стимулів підпорядкування, узгодженості норм і цінностей конкретного суспільства. Ідея про те, що українська специфіка демократизації полягає в надмірній увазі формальним аспектам, ентропії старих і нових інститутів і цінностей, форсованому руйнуванню організаційної складової інституційної системи та зволіканню з реформуванням процесуальних аспектів подана авторкою як наукова новизна дослідження.

Розкриття особливостей становлення передумов сучасних вітчизняних інститутів демократії дає змогу виокремити основні прорахунки державного будівництва на попередніх етапах. Заслужують на увагу

висновки авторки щодо хибності сприйняття зарубіжних моделей демократії та інституційного дизайну у якості універсальних. На наш погляд, доцільним є зауваження автора щодо причин неефективності політичних реформ в Україні, що у дисертації пояснюється невідповідністю політичних цінностей, неформальних норм впровадженням інститутам та процедурам, низьким рівнем політичної свідомості та освіти українських громадян.

У третьому розділі виокремлено загальні тенденції та закономірності розвитку демократичної політичної системи, поглиблено аналіз причин інституційної нестабільності в Україні. Варто погодитись із висновками дисертації щодо природного тяжіння будь-якої системи до рівноваги і балансу у процесі постійної адаптації до суспільних викликів і змін. Як справедливо зауважує дисертантка, незмінність загальної конфігурації політичної системи забезпечується конструктивними організаційними зв'язками між політичними інститутами. Натомість боротьба за владу основних політичних акторів зумовлює постійний перегляд встановлених правил політичної взаємодії, що лише імітує зміни, залишаючи важливі суспільно-політичні суперечності невирішеними і провокуючи загострення соціальних конфліктів.

Оригінальною видається авторська періодизація політичної демократизації в Україні. Вона ґрунтується на неформальних аспектах функціонування політичної системи, демонструє циклічність інституційного розвитку та повторюваність у балансуванні між авторитаризмом і демократією, розкриває як прогресивні, так і регресивні тенденції інституційної динаміки.

У четвертому розділі В. А. Гапоненко здійснила ґрунтовний аналіз основних сучасних суспільних змін та суперечностей, які вони зумовлюють у функціонуванні демократичної політичної системи. Дисертантка довела, що проаналізовані особливості інституційної ефективності як чинника демократизації політичної системи вимагають пошуку механізмів та

процедур реалізації основних принципів демократії, зокрема якісної еліти, відповідального лідерства, лояльної опозиції, свідомої політичної участі.

На думку авторки, важливе місце у забезпеченні ефективності політичних інститутів в умовах сучасної кризи представництва та участі відіграють неформальні правила. Саме цим справедливо пояснюється слабкість передумов ефективності інституційної системи в Україні, де переважають деструктивні авторитарні практики.

П'ятий розділ дисертації присвячений узагальненню авторського підходу, конкретизації змісту концептуальної моделі інституційних передумов демократизації політичної системи, а також можливостей її застосування для подальших теоретичних та прикладних політичних досліджень. Її основні положення зводяться до наявності колоподібної взаємозалежності всіх елементів інституційної системи, паралельними процесами її становлення, утвердження та функціонування у пострадянських країнах та Україні зокрема. Дисертантка констатує, що складності у процесах демократизації виникають внаслідок неузгодженості, непослідовності та несистематичності реформ.

В. А. Гапоненко наголошує на тому, що ефективність демократичної політичної системи може бути визначена лише у конкретному соціокультурному контексті з огляду на здатність виконувати функції із забезпечення стабільності, рівноваги та конструктивної взаємодії політичних інститутів, демонструє перспектив поглиблення розробки проблем подолання гібридності політичного режиму, вирішення суперечностей щодо етапності, пріоритетної сфери та напрямів інституційного реформування.

Загалом, дисертація Гапоненко В. А. є закінченим науковим дослідженням. Новизну, звичайно, у різній мірі, містять науково обгрунтовані положення дисертаційної роботи про: поєднання методологічного потенціалу транзитології, неоінституціоналізму та системної теорії; сутність, структуру і типи передумов демократизації; політичного інституту та інституційної системи, взаємозалежність між ними,

специфіку чинників гібридності вітчизняної інституційної системи, виокремлення досягнень і прорахунків становлення інституційної системи України, визначення механізмів і закономірностей інституційної динаміки сучасних політичних процесів в Україні, ролі неформальних аспектів передумов демократизації, формулювання рекомендації стосовно оптимізації функціонування інституційної системи України.

Водночас, рецензована дисертація все ж не позбавлена деяких прогалин у висвітленні окремих питань. Зокрема, слід виділити наступні зауваження та побажання:

1. Розглядаючи у першому розділі теоретичні засади дослідження транзитивних процесів політичної системи (с. 57), авторка називає низку концепцій проміжних форм політичного режиму, зокрема «виборчого авторитаризму», «неліберальної демократії», «дефектної демократії», «делеговані демократії» тощо. Однак у роботі названі поняття не застосовуються для окреслення вітчизняної специфіки, хоча цілком доцільно на їх основі було б типологізувати українську політичну систему.

2. Серед методологічних засад дисертації важливе місце справедливо відводиться порівняльним дослідженням (с. 98). З огляду на це варто було б чіткіше окреслити авторське бачення типологічних пострадянських передумов демократизації в Україні на основі конкретних компаративних кейсів, зокрема щодо успішного досвіду подолання гібридності.

3. Цікавими, однак недостатньо завершеними й суперечливими є положення дисертаційної роботи щодо закономірностей вітчизняної інституційної динаміки (с. 209-210), оскільки вони не дають змогу однозначно визначити, чи мають інституційні зміни поступальний характер, а також вказати на провідні тенденції подальшого розвитку.

4. Дисертантка полемізує з представниками неоінституціоналізму, формулюючи припущення щодо ймовірності подолання вад гібридності в Україні (с. 305), проте не деталізує цю тезу, тому доцільно було б розкрити шляхи і методи виходу з «інституційної пастки».

Проте, вказані зауваження не впливають на загальне позитивне враження від роботи.

Загалом, дисертаційна робота Гапоненко В. А. «Концептуальна модель інституційних передумов демократизації політичної системи» виконана на високому науково-теоретичному рівні, що знайшло відображення в добре продуманих і аргументовано вивіренних висновках, які складають науковий підсумок ґрунтовного дисертаційного дослідження. Тому зроблені у відгуку зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Текст автореферату повністю відповідає змісту дисертації; автор подає перелік публікацій, в яких викладено основні результати дослідження. Положення дисертаційного дослідження достатньою мірою апробовані на науково-практичних конференціях.

Дисертаційне дослідження Гапоненко В. А. «Концептуальна модель інституційних передумов демократизації політичної системи» відповідає вимогам пп. 9, 10, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р. та № 607 від 15.07.2020 р.) та паспорту обраної спеціальності. А це дає підстави рекомендувати спеціалізованій вченій раді надати її автору ступінь доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки.

Доцент кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
доктор політичних наук

Вонсовича С. Г.
(прізвище)
Начальник відділу кадрів
І.І.Оліник
(підпис)

Вонсович С. Г.